

ZAPISI

Paola Korošec

NEKAJ PRIPOMB OB RAZSTAVI IN KATALOGU
»LONGOBARDI A ROMANS D'ISONZO«

Dne 15. julija 1989. leta ob 11. uri so v graščini »Villa del Torre« v Romansu d'Isonzo v južni Furlaniji v navzočnosti velikega števila predstavnikov lokalne in širše oblasti, zavodov za spomeniško varstvo in drugih kulturnih ustanov, predstavnikov posameznih sponzorjev ter drugih povablencev slavnostno odprli razstavo najdb v letih 1986—1988 raziskanega dela nekropole, ki se je nahajala kakšnih 500 m jugozahodno od današnjega naselja.

V pritličju omenjene graščine, ki je bila prav za to razstavo preurejena, so bili predstavljeni predmeti, orožje in orodje, razni tipi nakita, posod — keramične in steklene — ter druge najdbe, ki so sestavljale najbogatejše in najbolj zanimive inventarje raziskanih grobov. Razen drobnih najdb so razstavljeni tudi najpomembnejši skeleti s pridatki in situ, določeno število panojev, na katerih je prikazana namembnost posameznega predmeta in podobno. Razstavo spremljajo še številni posnetki (fotografije, diapozitivi), ki dajo slehernemu obiskovalcu pregled o poteku raziskav, o legi posameznih najdb itd., kar je ustrezno tudi kot dokumentacijsko gradivo za raziskovalno obdelavo. Razstava je oblikovana na znanstveni ravni — velik del po grobnih celotah, z določeno kronološko razvrstitvijo. Za to priložnost so ne samo vse najdbe skrbno očiščene in strokovno konservirane ter restavrirane, marveč so objavljene v lični knjigi »Longobardi a Romans d'Isonzo — Itinerario attraverso le tombe altomedievali, Romans d'Isonzo 1989, ki naj bi predstavljala vodič o izbranih grobnih inventarjih te zgodnesrednjeveške nekropole, katera v bistvu ni še povsem raziskana.

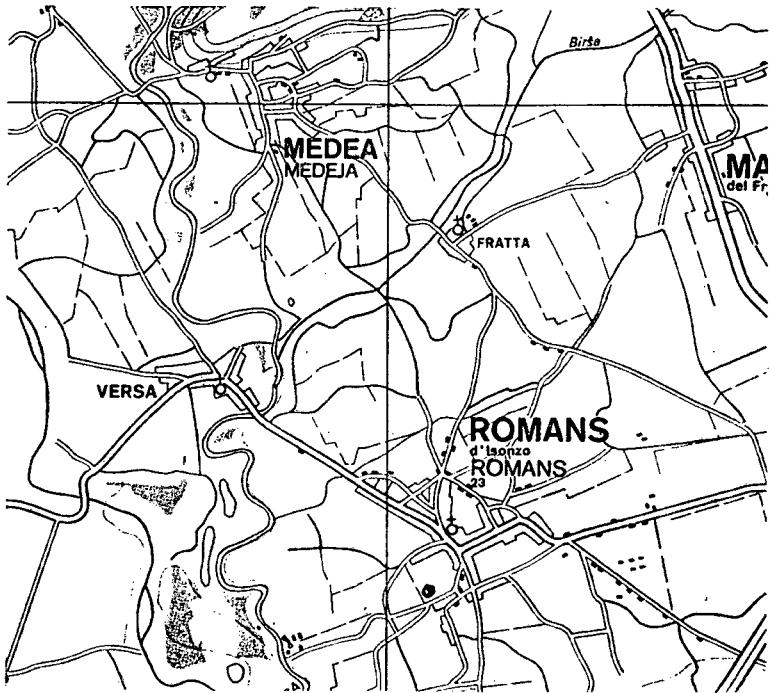
Knjiga vsebuje 156 strani, na katerih so teksti 12 različnih avtorjev, ki obravnavajo gradivo in problematiko v zvezi z odkritimi grobovi, 26 tabel z risbami grobov in njihovim inventarjem ter 44 črno-belih in barvnih slik o legi nekropole, tri plana grobišča z vrisanimi grobovi in sondami, fotografije posameznih predmetov in podobno, karta zgodnesrednjeveških najdišč na območju Furlanije (po M. Brozziju) ter na koncu dve razpredelnici grobov in najdb. Knjigo sklene seznam uporabljenega literature, kratic, obravnavanih grobov in seznam vsebine. Kot pove katalog, bo razstava decembra meseca t. l. prenesena tudi v Trst.

Čeprav naj bi bila po naslovu vodič k razstavi, je knjiga v bistvu manjša monografija. Kljub temu, da zajema obdelavo in katalog določenega števila grobov s pridatki, ji dajo objave znanstvenih raziskav interdisciplinarnih ved na znanstvenem polju širši pomen. Na koncu naj omenimo, da je znanstveni koordinator celotnega projekta (terenskega, razstavnega in redakcijskega) Franca Manselli Scotti s svojimi objavami največ doprinesla k hitri objavi tega tako pomembnega gradiva.

Ne mislimo posebej obravnavati posamezne prispevke knjige, čeprav so nekateri zelo zanimivi, zlasti oni, ki obravnavajo zgodovino Romansa in okolnega območja skozi stoletja, od prazgodovine do novejšega časa (19—21), in na katere se bomo pozneje povrnili, temveč je naš namen razčleniti nekatere arheološke obdelave v poglavju »Dallo scavo all'esposizione«, oziroma probleme, ki jih Scottijeve v njem in v sklepu »Considerazioni e proposte« zastavlja. Osnutek vsebine knjige in tudi razstave, kot jo podčrtuje avtorica, je bil, da z interpretacijo oblik, vsebine in prezentacije gradiva predstavi kar se da jasno kulturno sliko o najdbah slehernemu človeku, ne le izbranemu krogu strokovnjakov. Zato se pri obdelavi gradiva, glede na dane terenske podatke oziroma značilnosti (na horizontalno in vertikalno stratigrafijo, globino, na kateri so se posamezni pokopi nahajali, po značaju posameznih inventarjev in podobno) avtorica zateka k razvrstitvi grobov v pet celot: A) pokopi, pri katerih je inventar keramika, B) inventarji s ščiti in obrambno orožje, C) skupina grobov s posameznimi stragrafskimi pojavi, D) pokopi z glavniki in noži, E) grobovi s štirioglatimi grobnicami v večji globini.

Ne glede na to, v koliki meri je predložena delitev grobov upravičena, in na razlage, s katerimi jo avtorica želi dokazati, se nam dozdeva najbolj zanimiva skupina A. Nedorečenost v analizi in obdelavi pri nekaterih danih momentih v njenem odnosu na kontekst celotne nekropole nalaga nekoliko večjo pozornost in poglobljenost o vprašanju njene kulturne in s tem tudi etnične »identitete«.

Iz poročila Scottijeve je razvidno, da se skupina A nanaša na pokope, ki so jih izkopali pri zaščitni akciji 1986. leta. Spričo tega je ta del grobišča bolj »sumarno« raziskan in ni dovolj dokumentiran (38). Po predloženih planih je razvidno, da gre za

Geografska lega Romansa d'Isonzo; krožec označuje odkrito nekropolo

del nekropole, ki je strnjen na sektorju »r«, popolnoma ločen od ostalega grobišča (slika 5 v katalogu). Meje naj bi bile zaenkrat dognane samo na JZ in Z. Po planu je dalje razvidno, da je na tem prostoru bilo 30 grobov (na planu manjka grob št. 28). Toda ne samo po prostorni ločenosti, marveč v primerjavi z ostalimi pokopi ta skupina odstopa, kot poudarja Scottijeva, še po treh momentih: prvič po neurejeni razvrstitvi pokopov, drugič po splošni neenaki usmeritvi in tretjič po (za to območje ne navadnih) pridatkih v obliki keramične posode. Pri naštevanju pokopov te skupine s pridatki avtorica omenja, da je bilo razen sedmih kartiranih (št. 10, 12, 15, 18, 22, 24, 25) še več pokopov, ki so vsebovali keramično posodo, le da so bili ti zaradi raziskovalnih pogojev spregledani. V tej skupini se izločata groba št. 3 (z ogrlico iz steklenih biserov, T. II: 3) in št. 6 (z glavnikom, T. II: 6). Keramične posode so prisotne z dvema tipoma: podolgovat lonec z navzven izvlečenim ustjem (grobovi št. 10, 15, 18, 29) in polkroglasta skodela z odebeljenim ustjem (grob št. 11). Pri tem se omenja, da ima keramika slabo in grobo fakturo, oblikovano na lončarskem kolesu, in da pri ornamentiki prevladuje enojna valovnica.

Pri obdelavi gradiva daje Scottijeva posebno pozornost loncu iz groba št. 10. Ta jo po tipu in fakturi spominja na poznoantično kuhinjsko lončenino in glede na to, da zaenkrat za njo ni narejena precizna klasifikacijska razpredelnica, meni, da ga je težko kronološko točno opredeliti. Tudi komparacija s primeri iz zgodnesrednjeveških — bizantinskih, langobardskih — naselij severne Italije, zlasti tistih ob robu severnega dela vzhodne in zahodne jadranske obale, dalje iz naselbinskih plasti Avstrije in Slovenije ji ne daje zanesljivih in enotnih kronoloških podatkov. Tako je v naselbinskih plasteh Ravenne in Classis možno to keramiko zaslediti v 7. in v prvi polovici 8. stoletja. V Gradu in v Istri v 5. stoletju, medtem ko se v Invillinu pojavlja v 2. in 3. fazi tega najdišča, datirani od 4. do 7. stoletja. Po stratigrafski razpredelnici antične keramike naj bi ta tip lonca iz grobov Romansa sodil k formi III d 4, ki je datirana od 5. do 7. stoletja. To datacijo naj bi potrdile najdbe s pobočja pod gradom v Vidmu. Končno naj bi za datacijo v 5. stoletju poleg najdb v Istri govorila tudi najdba iz Dan v Sloveniji. Pri vzporejanju lonca kot grobni inventar z območja Furlanije avtorica citira grobove določene skupine prebivalcev z nekropole v Firmanu, datirane od 6. do prve polovice 7. stoletja, dalje grobove z raziskane nekropole Pradamana, kjer so v sedmih inventarjih odkrili pridatke v obliki lonca, postavljenega ob glavah skeleta, sodijo pa v isto obdobje. Pri tem opozarja, da se poleg panonskega tipa keramike pojavlja izrazita romanska lončenina tudi v langobardskih inventarjih. Ker je spričo odsotnosti drugih najdb v teh inventarjih Romansa in zaradi drugih pomanjkljivosti podatkov o grobovih (stratigrafija, odsotnost antropoloških meritev in podobno) te

najdbe težko datirati in opredeliti, predlaga Scottijeva tri možne definicije. Po eni naj bi bila skupina A starejša od ostalega dela grobišča, po drugi istočasna, navsezadnje pa jo je po tretji možno postaviti v čas od 8. stoletja naprej, kot datirajo v splošnem staroslovanske najdbe. Isto velja tudi za vse ostale posode in tudi za tip skodele iz groba št. 11, za katero pa ne prinaša analogije (glej paralele: Situla 17, 1976, T. 8: 5).

Pri kulturni izpovednosti inventarjev najbogatejših grobov z nekropole v Romansu ter po antropoloških meritvah prišteva avtorica nekropole Langobardom. Glede na somatske analize osteološkega gradiva, zlasti lobanj z langobardskih nekropol Panonije, ki so dale enake rezultate kot langobardska (predvsem skupine B) okostja Romansa, opredeljuje najstarejše pokope te nekropole prvi preseljeni generaciji tega ljudstva v Italijo. Spričo istih antropoloških rezultatov na okostjih grobov št. 43 in 60 prišteva k isti populaciji tudi nosilce skupine D. To opredelitev naj bi potrdili grobovi tega tipa z nekropole, odkrite v Villanovi di Farra, kjer je ugotovljena analogna antropološka slika. Za grobove brez pridatkov ali z atipičnim inventarjem, kamor sodijo tudi tu odkrite keramične posode, meni, da lahko pripadajo germanskemu ali avtohtonemu prebivalstvu. Po komparacijah, ki jih prinaša avtorica, je razvidno, da je imela na razpolago le literaturo v italijanskem jeziku in v glavnem tisto, ki obravnava najdbe z območja Furlanije. Navzlic vsem njenim poskusom, da s številnimi komparacijami ugotovi kulturno in kronološko opredelitev skupine grobov A, bi nedvomno pridobila bolj oprijemljive podatke za reševanje problema, če bi upoštevala tudi izsledke, pridobljene pri pojavih enakih inventarjev na grobiščih vzhodno od vzhodnoalpskega venca. Ti so po dosedanjih raziskavah dobro znani ne samo na območju širjenja karantansko-ketlaškega kroga kot ločena kulturna manifestacija, marveč tudi v drugih kulturnih krogih (P. Korošec, *Balcanoslavica* 6, 1977, 79—89), kjer je nedvomno dognano, da predstavljajo inventarje določenih slovanskih plemen, naseljenih na zelo širokem prostoru in za katero ostaja obsežna literatura (glej: *Die Slawen in Deutschland*, Berlin/DDR 1984. V. Tovornik, *Archaeologica Austriaca* 69, 1985, *Ibidem* 70, 1986. *Le grand atlas de l'archéologie*, Paris 1985, str. 140 spodaj levo. Mitt. d. Präh. Komm. XV—XVI, Wien 1971—1974, *Ibidem* XVII—XVIII, Wien 1975—1977. *Itid.*, *itid.*).

Če se osredotočimo le na pojave, ki ločujejo skupino A, in na katere se opira tudi avtorica, bomo za neurejeno razvrstitev tega dela grobišča in za neenako usmeritev grobov gotovo našli najboljše paralele v zgodneslovanskih nekropolah. Tip neurejene razvrstitve grobov je na slovanskih nekropolah z nekaterimi izjemami (Bled - Pristava, I. slov. faza, Hajdina pri Ptujju) splošen pojav. Za primerjavo omenimo le nekatere s slovenskega območja: Batuje - Sv. Jurij (Situla 17, 1976, sl. 24), Ptujski grad (Dela SAZU 1, 1950), Turnišče pri Ptujju (J. in P. Korošec, *Razprave SAZU* III, 1953, Plan nekropole), Brezje pri Zrečah (St. Pahič, *Razprave VI SAZU*, 1969, Priloga 3), Bled - Grad (Situla 7, 1964, Priloga 2) in še druge, večinoma monografsko neobjavljene. Na teh nekropolah tudi usmeritev pokopov ni izenačena, čeprav večina teži k usmeritvi Z — V. Odstopanja gredo včasih do 25° in več proti jugu ali severu, kot npr. na nekropoli na Ptujškem gradu, znajo pa se zasukati celo v smeri J — S, kot kažejo grobovi male nekropole na Svetih Gorah nad Bistrico ob Sotli (P. Korošec, *Arch. Vest.* 25, 1976, Priloga 1).

Gotovo je neustrezno za grobove skupine A, glede na številne grobove s pridatki v obliki keramičnega lonca, iskati paralele in najdbi iz Dan, saj ta najdba ni bila strokovno odkopana in vsebuje predmete od 4./5. stoletje (pasni jeziček), elemente t. i. buzetsko-komani skupine (bronasta obročka z nastavki) 6./7. stoletje ter predmet iz časa 2. avarskega kaganata (kraguljček), značilen za čas od 8. stoletja vse do obdobja belobrdske skupine.

Poleg že omenjenih momentov, ki ločijo pokope skupine A v zaprto celoto, je tudi njihova nakopičenost omejena (zaenkrat) na prostor »r«. Ni dvoma, da bo ta moment ostal pomemben, tako v primeru, da bo pri nadaljnjih raziskavah ostala določena praznina med sektorjem »r« in ostalim delom grobišča, marveč tudi v primeru, da bi se pokazalo, da se na prekopenem delu obe skupini križata ali samo dotikata. Za to možnost v določeni meri govorijo grobovi št. 39, 37 in 36 (brez pridatkov oziroma s pridatki »varia«) v sondi 2 in 4. Takšna horizontalna stratigrafija pa nazorno kaže, da je po vsej verjetnosti nastala ali z uporabo grobišča v dveh bolj ali manj odmaknjenih obdobjih, ali pa je nekropola služila hkrati dvema aglomeracijama.

Na koncu se dotaknimo kronološkega vprašanja grobne skupine sektorja »r«. Čeprav so keramične posode te kulturne skupine videti glede kronološkega vprašanja v splošnem dokaj atipične, kažejo tiste iz Romansa v fakturi in v nekih drugih prvinah, da so nedvomno izgotovljene v času, ki ni bil zelo odmaknjen od antičnega obdobja, in tudi v prostoru, kjer je bila poznoantična tradicija še zelo prisotna. Po teh ugotovitvah in po kronološki razvrstitvi te kulturne skupine v sklopu zgodnesrednjeveške materialne kulture vzhodnoalpskega prostora je nedvomno, da moramo grobove tega dela nekropole v Romansu uvrstiti v zgodnjo fazo slovanskega obdobja (P. Korošec, *Balcanoslavica* 6, 1977). Če sodimo po zgodovinskih dogajanjih, ki so pustila

sled tudi na pridatkih v ostalih grobovih te nekropole, in upoštevamo razvoj materialne kulture na furlanskih tleh v zgodnjem srednjem veku, so grobovi te skupine nepobitno vsaj nekoliko mlajši od najstarejših, in lahko tudi istočasni z mlajšimi pokopi skupine B. V enakem kronološkem odnosu so brčkone tudi do pokopov skupine D, za katero je težko sprejemljiva teza avtorice, da jo prišteva samo na osnovi antropoloških podatkov (ki se niso pokazali kot zanesljivi pokazatelji za etnično klasifikacijo) k nosilec skupine B. Taka datacija ne nasprotuje niti časovni opredelitvi, ki je narejena za gradivo, katerega je avtorica uporabila pri svojih komparacijah s furlanskih najdišč.

Datacijo končno okvirno potrjujejo tudi zgodovinski izsledki v zvezi s potekom slovanske poselitve in z oblikovanjem meje na furlanskem prostoru med Slovani in Romani. Po zgodoviniopisju se je odvijal ta proces med konec 6. in začetkom 8. stoletja, v spremenjenih razmerah pa v 10. in 11. stoletju (B. Grafenauer, ZČ 41, 1987, 5 s.). Ker skupino grobov Romansa prištevamo po zgodoviniopisju k starejši naselitveni fazi teh krajev, bo nujno za njeno bolj precizno datacijo v tej fazi uporabiti tudi za to obdobje interdisciplinarno obliko analiz, ki so pri nas zaenkrat s pridom v rabi samo za prazgodovinska obdobja.

Da upravičeno pripisujem grobove s sektorja »r« Slovanom, imamo na razpolago še en moment, ki nedvomno kaže na njihovo prisotnost v okolici Romansa. V članku *Romans d'Isonzo — Il Medioevo* (str. 21—22) pove na samem začetku avtor Fabio Mezzzone, da je današnje naselje Romans nastalo z zlitjem več vasi, Latina (v latinskih dokumentih ime za naselja Romanov, torej Romans), Predegoy in Rachelach (darilna listina z dne 2. 2. 1170). S temi imeni je bil prvič v virih omenjen prostor sedanjega Romansa. Vsa tri selišča, ločena drug od drugega, se pojavljajo poleg toponima Romansa še pozneje (1275. leta). Ta dokument pa je za vprašanje slovanske poselitve teh krajev zanimiv, ker se skupaj z naseljem Romansa v njegovem okolišju omenjata še dva toponima, in to Versa in Fratta. Ime zaselka, selišča ali vasi Versa se bo v virih pozneje pojavil še dvakrat s pridevniškim prilastkom »Sclavica« (1276. leta) in »Sclavonesch« (od 1495—1501 — F. Salimbeni, *Studi Goriziani* 44, 1976, 97 ss.). Po tem prilastku je nedvomno, da so se še na prehodu zgodnje v srednjo fazo srednjega veka prebivalci Verse etnično strogo ločevali od sosednjih — romanskih. Da ni bila Versa majhna in nepomembna naselbina, priča poleg omembe v virih dejstvo, da je tu bil sedež prafare (glej avtorjevo opombo 6 na str. 22). Končno je tudi toponim Fratta nedvomno slovansko ime Trata. Ta vas se nahaja severovzhodno od Verse in jugovzhodno od Medeje, ki je po F. Kosu (IV, c. 508) nekdanja Predegoy. Tudi Versa, ki leži zahodno od Romansa, kljub zelo pogostim poplavam hudournika Iudrio-Idrija še danes obstaja (glej izrez iz zemljevida z geografsko lego Romansa).

Ne glede na arheološke izsledke, ki etnično nedvomno opredeljujejo del nekropole na sektorju »r«, kažeta tudi oba toponima, da so bila slovanska plemena na območju Romansa stalno naseljena.

Namenoma smo poudarili kulturno in s tem etnično identiteto grobov skupine A, ker se nam dozdeva, da se v zahodnih znanstvenih krogih v splošnem, z redkimi izjemami (bodisi zaradi jezika ali morda kot odmev nekaj postavljene domneve, da so Slovani bili dolgo po preselitvi v novo domovino brez kulturne izpovednosti) posveča premalo pozornosti Slovanom, v arheoloških krogih pa slovanskim najdbam.

Na koncu naj se še enkrat za kratko povrnemo k nekropoli. Glede na dane pripombe v zvezi s skupino grobov v sektorju »r« nekropole v Romansu, katere bodo morali avtorji v končni objavi te lokalitete upoštevati, bo treba tudi naslov Langobardi kot neadekvaten spremeniti v Tombe ali Necropoli medievali, kar je danes zapisano kot podnaslov kataloga oziroma vodiča. V zvezi z nalogo, ki si jo je kot moto začrtala Scottijeva že pri prvi objavi tega najdišča, da prikaže resnično sliko dogajanja v tem prostoru, v katerega se vključuje tudi pojav raziskanega dela nekropole, bo nujno v bodoče z vso interpretacijsko strogostjo upoštevati poleg arheoloških vse historične in številne druge pojavnosti in danosti. Mnenja smo, da so po antiki, razen Gotov, Langobardov in Frankov tudi Slovani kot priseljenci v določeni meri doprinesli k formiranju kulturne fizionimije teh krajev.

Riassunto

**APPUNTI IN MARGINE ALLA MOSTRA E AL CATALOGO SU
»LONGOBARDI A ROMANS D'ISONZO«**

Paola Korošec

Dopo aver presentato la mostra, egregiamente allestita a Villa del Torre di Romans, e il bel catalogo sulla parte già studiata della necropoli ubicata a SE dell'abitato, dal titolo »Longobardi a Romans d'Isonzo« l'estensore delle presenti note si sofferma su talune proposte suggerite dalla coordinatrice dell'intero progetto di ricerca archeologica prof.ssa Franca Manselli Scotti nelle chiose »Dallo scavo all'esposizione« e »Considerazioni e proposte«.

A prescindere dal fatto in quale misura ci troviamo d'accordo con talune proposte della Scotti, ci preme osservare che la definizione del gruppo separato di tombe A nel settore »r«, vale a dire del gruppo di inumazioni (30 circa) che si distingue tra l'altro anche per come sono orientate e disposte nonché per l'aggiunta di vasetti fittili, non sia soddisfacente, e non manca di rilevarlo anche l'autrice stessa là dove afferma che la loro presenza costituisce in genere un fenomeno »singolare« nell'inventario della parte studiata della necropoli. Per quanto nel definire detti fenomeni dal punto di vista culturale e cronologico la prof.ssa Scotti si sforzi di trovare una adeguata soluzione ricorrendo a numerosi raffronti con ritrovamenti dell'area friulana e in parte istriana, riteniamo sia incorsa in una grave omissione per non aver preso in considerazione i reperti e gli elementi slavi caratteristici del cosiddetto gruppo con ceramiche del territorio a est della catena delle Alpi Orientali. Che a nostro avviso rappresentano inumazioni indubbiamente slave dovute ai colonizzatori stabilitisi qui in Friuli durante i primi insediamenti che coincidono anche con gli avvenimenti storici del periodo fra il VI e l'VIII secolo.

Tale tesi ci pare ulteriormente convalidata dalle fonti che riguardano la zona negli immediati dintorni di Romans (v. F. Mezzone, »Romans d'Isonzo — Il Medioevo« nello stesso catalogo, p 21 e ss.).

Per tale motivo e a causa di talune nostre riserve sulla definizione da parte della Scotti del gruppo D, riteniamo sarebbe più indicato riferirsi alla necropoli come a »Tombe« o »Necropoli dell'Alto Medioevo« che a »Necropoli Longobarda« (come ci pare di poter desumere dal titolo del catalogo).

Nei problemi che insorgono nella trattazione della parte finora scoperta della necropoli di Romans d'Isonzo ci sembra dimostrata al di là di ogni dubbio la necessità, al fine di definire quanti più possibili fattori che contribuirono alla creazione della cultura in territorio friulano, di prendere in considerazione in genere più criticamente oltre a quelle dell'archeologia e della storia anche le risultanze interdisciplinari di altre scienze.